

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК УКРАЇНИ

FEATURES OF THE RELATIONSHIP ENTERPRISES SUGARBEET SUBCOMPLEX AIC UKRAINE

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПРЕДПРИЯТИЙ СВЕКЛОСАХАРНОГО ПОДКОМПЛЕКСА АПК УКРАИНЫ

Проаналізовано динаміку та досягнутий рівень економічної ефективності вирощування та переробки цукрових буряків в Україні. Запропоновано деякі варіанти співпраці, засновані на взаємовигідному співробітництві.

Ключові слова: урожайність, собівартість, продуктивність праці, прибуток на 1 га посівів цукрових буряків, рівень рентабельності виробництва цукросировини, співробітництво, делегування.

In thesis are considered formation development of Ukrainian sugarbeet production, economic significance for Ukrainian national also - relationships and problems between player suga beet subcomplex.

Key words: sugarbeet subcomplex, resources crisis situation, revival of sugarbeet production, integro sugar markets, investments, development, relation problems between players of sugarbeet subcomplex.

Проанализирована динамика и достигнутый уровень экономической эффективности выращивания и переработки сахарной свеклы в Украине. Предложены некоторые варианты сотрудничества, основанные на взаимовыгодном сотрудничестве.

Ключевые слова: урожайность, себестоимость, производительность труда, прибыль на 1 га посевов сахарной свеклы, уровень рентабельности производства сахаросырья, сотрудничество, делегирование.

Вступ. В Україні при сучасних умовах господарювання ефективність агропромислового виробництва досягається через систему міжгалузевих економічних відносин, що формуються між сільськогосподарськими і переробними підприємствами. Економічні відносини кожного підприємства являють собою спонукальні мотиви діяльності людей, обумовлені їхніми потребами і необхідністю розвитку виробництва на розширеній основі. Економічні взаємовідносини між підприємствами-суміжниками повніші бути такими, щоб виробництво було економічно доцільним. Тому міжгосподарські зв'язки між ними повинні мати на меті реалізацію взаємних інтересів.

Загальний стан розвитку аграрної економіки протягом 1991-2003 років не міг не відбитися на ринку цукру.

Відхід держави від елементарних теоретичних і методологічних основ організації ринку цукру в кінцевому рахунку підірвав економіку як бурякосіючих господарств, так і цукрових заводів. Галузь перетворилась у збитковий сектор аграрної економіки. Для відродження сировинної бази, за нашими підрахунками, потрібно не менше 20 млрд. євро, а для реконструкції і модернізації цукрових заводів - приблизно 12 млрд. євро.

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки викликав спад виробництва цукрових буряків і зростання витрат на їх переробку. Ціни на матеріально-технічні ресурси були лібералізовані, так як і споживчі ціни а субсидії повністю або частково відмінені, що й зумовило кризові явища в галузі, а також у торгівлі і споживанні цукру. Закупівельні агентства не виконували в строк своїх обов'язань по оплаті поставок цукрових буряків позбавляючи

виробників необхідних матеріальних засобів. Внаслідок цього виробники змушені скорочувати споживання таких ресурсів, як добрива, пестициди і паливно-мастильні матеріали, ціни на які росли набагато швидше ніж ціни на їх продукцію. Недостача палива виклала затримки у здійсненні технологічного процесу, зокрема обробки посівів і збирання врожаю буряків. Господарства почали переходити на виробництво більш вигідних зернових культур та соняшнику, порушуючи сівозміни. Виникли проблеми у відносинах між виробниками і переробниками цукрових буряків. Більше того, нестача палива у весняний період часто призводить до затримки з підготовкою ґрунту що скорочує сприятливі строки вирощування, а неповне і несвоєчасне внесення добрив призводить до низького вмісту цукру в коренях.

Варто зауважити, що протягом останніх років взаємовідносини між сільськогосподарськими підприємствами і підприємствами переробної промисловості склалися таким чином, що вони нерідко не відповідають їхнім взаємним інтересам, особливо в бурякоцукровому виробництві. Однією з основних причин низької ефективності бурякоцукрового виробництва є відсутність належного економічного механізму збільшення виробництва цукрових буряків і цукру, що призвело до погіршення матеріально-технічного забезпечення як бурякосійних господарств так і цукрових заводів, до скорочення посівних площ цукрових буряків, їх виробництва і виробітку цукру.

Враховуючи все вищесказане можна зробити висновок про те, що стан розвитку та ефективність господарської діяльності підприємств-виробників сировини та підприємств по їх переробці бурякоцукрового підкомплексу АПК знаходяться в

кризовому становищі, а отже -вимагають глибокого всебічного дослідження.

Тобто, дослідження стану розвитку бурякоسیючих підприємств та цукрових заводів та їх взаємовідносини є досить актуальними на сьогоднішній день.

Питанням наукового обґрунтування розвитку бурякоцукрового виробництва приділяють увагу академічні й галузеві науково-дослідні інститути, зокрема: Інститут економіки НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Інститут аграрної економіки, Інститут цукрових буряків, Український науково-дослідний інститут цукрової промисловості, Українська академія аграрних наук, Відділення аграрної економіки Української академії аграрних наук, а також окремі вчені та фахівці.[6, с. 23]

У найбільш системній формі рекомендації та пропозиції по формуванню ринкової моделі розвитку бурякоцукрового підкомплексу України були розроблені та запропоновані в науковій розробці "Ринок цукру" (К.: Злагода. - 1996. - 58 с.) колективом авторів під керівництвом академіка УААН, доктора економічних наук, професора П.П. Борщевського і канд.техн. наук О.С. Зайця, в якій пропонується пакет законодавчих і нормативних актів стосовно впровадження ринкового механізму управління бурякоцукровим виробництвом, а також у другому виданні цієї наукової розробки "Ринок сахара" (К., 1997) та монографіях О.С. Зайця «Рынок сахара: проблемы теории и практики» (К.: Наукова думка, 1998), «Рынок цукру в Україні: проблеми створення, функціонування та розвитку» (К.: Наукова думка, 1999), «Сахарная промышленность в Украине: становление, развитие, реструктуризация» (К.: Наукова думка, 2001). Але вони не в повній мірі були використані у практиці управління бурякоцукровим підкомплексом, що є доказом не використання сучасних методів управління менеджменту та маркетингу.

Організація взаємовідносин цукрових заводів із постачальниками сировини базується на контрактній системі, що започаткована у 1961 р. якщо раніше контракт розглядався як обов'язок перед державою на виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції, то тепер контракт є результатом домовленості та основою планування і організації виробничої діяльності підприємств. Виходячи із світового та набутого власного досвіду в умовах ринкової економіки, господарствами України на добровільних засадах укладаються контракти (договори) на виробництво і реалізацію продукції із заготівельними, переробними та торгівельними підприємствами і організаціями. На основі контрактів здійснюється робота переробних і обслуговуючих підприємств щодо надання послуг товаровиробникам.

Невирішеними частинами даного питання можна назвати необхідність в Україні розробити та застосувати на практиці нові економічні підходи у справі забезпечення нових підходів по взаємовідному співробітництві всіх членів бурякоцукрового виробництва.

Метою даної статті можна назвати спробу викласти результати власного дослідження про стан розвитку та проблеми взаємовідносин підприємств бурякоцукрового підкомплексу аграрного сектору економіки України та запропонувати певні заходи по вирішенню гострих питань.

Результати досліджень. Варто зауважити, що на практиці цукрові заводи намагаються вижити за

рахунок виробника цукросировини шляхом необ'єктивного визначення цукристості та забурженості, завищення коефіцієнта втрат на зберіганні і переробці сировини. На рівні держави потрібно переглянути методіку приймання сировини переробниками та, нарешті, створити незалежні лабораторії з об'єктивного визначення якості цукрових буряків. Всі учасники технологічного процесу "буряки-цукор" будуть зацікавлені в ефективному виробництві цукрових буряків і цукру. Крім того, необхідно приділяти велику увагу вдосконаленню механізму взаєморозрахунків між здавачами сировини і переробниками.

У 2001 році в Україну було ввезено 200 тисяч тонн цукру-сирцю (сировини для деяких заводів України) на пільгових умовах, а до 2005 року планується квоту збільшити. Цього робити, на наш погляд, не варто, тому що бурякосіючі господарства аналізуючи ситуацію, дійшли висновку про не вигідність сіяти цукровий буряк у 2002 році. З прийняттям на державному рівні нових правил, цукор з тростини остаточно завоює наш внутрішній ринок, що є для нас не бажаним. Вітчизняний бурякоцукровий комплекс тут поза конкуренцією. Вже цього року вітчизняним виробникам бурякового цукру реалізувати його за прийнятними цінами було майже неможливо. Але вихід з цієї складної ситуації все ж таки є. Для одержання 2200 тис. т цукру (забезпечення внутрішнього ринку споживання) при дотриманні елементарної агротехнології потрібно засівати 50 тис. га ріллі, мати середній урожай 30 т/га (сумарний урожай 15 млн т) з цукристістю буряків 16% . Такі показники, враховуючи досвід попередніх років, досяжні в господарствах України.

Умови реалізації продукції понад обумовлену кількість відображаються в додаткових договорах, за якими господарства зобов'язані доставляти обумовлений обсяг буряків на завод в установлені строки і оплачувати витрати з транспортування буряків. Цукровий завод переробляє буряки на давальницьких умовах в розмірі 70% від загальної кількості цукру він віддає виробнику, інші 30% утримує як плату за надані послуги з приймання, зберігання і переробки сировини.

Тариф або договірна ціна, за переробку одиниці сировини встановлювалася виходячи з планових витрат поточного року і планового розміру нагромаджень. Але позиція заводів - взяти у господарств 35-40% продукції за переробку не зовсім відповідає реальності. Не менше проблем, а може навіть і більше у бурякосіючих господарств. Особливо гострою є оплата транспортування сировини до переробних підприємств. На жаль, з боку останніх пропонується, щоб доставку сировини здійснювати за рахунок товаровиробників. Але, і в цьому ми поділяємо позицію академіка УААН О.М.Шпичака [5, с. 25], витрати з транспортування сировини необхідно здійснювати за рахунок переробних підприємств. Це обумовлюється цілим рядом причин. Оплата доставки фабричних коренеплодів на завод за рахунок буряко-здавачів значно ускладнить розрахунки, тому що:

а) відстань від заводу до бурякосіючих господарств різна і при врахуванні господарством цих витрат з'явиться необхідність по кожному господарству окремо визначати ці витрати і свою, адекватну їм, кількість цукрових буряків чи цукру в рахунок оплати за переробку;

б) крім того, несправедливо поставити в не однакові економічні умови господарства розміщені

на різній відстані. У зв'язку з наявністю ренти І це змусить вводити додатковий механізм її перерозподілу;

в) пропонується, а вірніше давно у нас існуючий, варіант оплати доставки сировини за рахунок переробних підприємств, вирішує ці питання без збитків для економіки заводів. При цьому розподіл ренти І між бурякосіючими господарствами здійснюється автоматично через середню відстань доставки буряків, яка становить у середньому по Київській області 30 км і, найголовніше, що господарства розміщені від заводу на більшій відстані, через дороговизну доставки сировини можуть взагалі відмовитися від збирання врожаю.

Отже, в цілому механізм взаєморозрахунків між здавачами сировини і переробниками ще недосконалий і вимагає поліпшення.

Виробничо-економічне співробітництво між бурякосійними господарствами і цукровими заводами здійснюється на основі договорів і може бути кваліфіковано як аграрно-промислове кооперування. Ця форма інтеграції сприяє формуванню стійких сировинних зон навколо цукрових заводів, інтенсифікації виробництва в господарствах, які тяжіють до конкретних цукрових заводів, збільшенні закупівель буряків. Центром такого агропромислового формування виступає підприємство-інтегратор - цукровий завод, який об'єднує навколо себе бурякосіючі господарства. Така форма агропромислової інтеграції на сьогодні є найбільш масовою. Вона містить в собі великі можливості для

раціональної спеціалізації і оптимальної концентрації сільськогосподарського виробництва і переробної промисловості і на цій основі підвищення їх ефективності виробництва.

Затрати праці на вирощування такої кількості сировини склали 17,5 людино-дня, а затрати праці на її переробку - 1,1 людино-дня. Отже, загальна сума затрат праці для отримання 1 т цукру склали 18,6 людино-дня, із яких 94,2% витрат живої праці понесли виробники сировини, а 5,8% - цукровий завод. У середньому по асоціації "Київ-цукор" 94,7% витрат праці для отримання цукру несуть бурякосіючі господарства. Разом з тим, по 5 заводах ця частка перевищила 94,0%, а по 1- майже 98%.

Висновки. В принципі, як встановлено дослідженням, запроваджений ціновий механізм регулювання взаємовідносин між бурякосіючими господарствами і цукровими заводами задовольняє як перших, так і других суб'єктів бурякоцукрового виробництва. Але зберігається ряд неузгоджених проблем. По-перше, не задовольняє виробників сировини механізм визначення цукристості та інших параметрів якості, що в більшості випадків призводять до цінових втрат. По-друге, пропонувані ціни реалізації цукру не завжди є такими, що забезпечують необхідний рівень прибутковості цукрового виробництва. Тому у визначенні державного рівня цін на сировину і вироблений цукор потрібно враховувати пропозиції недержавних організацій вказаних галузей.

Таблиця 1

Співвідношення затрат праці на вирощування і переробку цукрових буряків для виробництва 1т цукру, у середньому за 2002-2003рр.

Заводи	Затрати праці на виробництво 1т цукру					
	на вирощування цукрових буряків		на переробку цукрових буряків		разом	
	люд.-дні	%	люд.-дні	%	люд.-дні	%
ВАТ „Городище-Пустоварівський цукровий завод"	8,7	88,7	1,1	11,3	9,8	100,0
ЗАТ Цукрова компанія „Кочубей"	54,6	97,7	1,3	2,3	55,9	100,0
ВАТ „Січневий цукровий завод"	11,0	90,9	1,1	9,1	12,1	100,0
ВАТ „Кагарлицький цукровий завод"	17,5	94,2	1,1	5,8	18,6	100,0
ВАТ „Кашперівський цукровий завод"	11,5	94,1	0,7	5,9	12,2	100,0
ТОВ „Номінал"	11,4	89,6	1,3	10,4	12,7	100,0
ВАТ „Лукацукор"	13,7	94,7	0,8	5,3	14,5	100,0
ВАТ „Кристал М"	8,4	92,8	0,7	7,2	9,1	100,0
ВАТ „Рокитнявський цукровий завод"	8,9	92,1	0,8	7,9	9,6	100,0
ВАТ „Саливонківський цукровий завод"	9,7	95,5	0,5	4,5	10,1	100,0
ТОВ „Старинський цукровий завод"	9,3	89,7	1,1	10,3	10,3	100,0
ВАТ „Узинський цукровий завод"	11,2	93,7	0,8	6,3	12,0	100,0
ВАТ „Шамраївський цукровий завод"	13,2	94,8	0,7	5,2	13,9	100,0
ТОВ „Цукровий завод ім. Т.Шевченка"	11,4	89,0	1,4	11,0	12,8	100,0
ДП „Яготинський цукровий завод"	13,9	91,3	1,3	8,7	15,2	100,0
По асоціації „Київ-цукор"	14,2	94,7	0,8	5,3	15,0	100,0

Крім зазначеного, потрібно створити єдиний ринок цукру. З його введенням можна буде вирішити наступні проблеми: підвищити самозабезпеченість цукром, одночасно запобігти утворенню великих його залишків; сконцентрувати цукробурякове виробництво в районах з найсприятливішими природно-

економічними умовами при скороченні чи стабілізації виробництва у тих зонах, де воно неефективне. Поставлені завдання слід вирішувати шляхом захисту виробників від конкуренції ззовні за рахунок підтримки цін і регулювання обсягів виробництва встановленням національних квот на цукор.

ЛІТЕРАТУРА

Нарешті, потрібно зважувати на те, що в ринковій економіці діє важливий принцип виживання товаровиробників - виробляти те, що можна продати, а не навпаки - продавати те, що виробляється підприємством. При цьому слід зважувати на умови успіху на ринку, а у перспективі, за нашим баченням, цукрові заводи повинні перетворитися вхолдингові компанії. Це дасть їм змогу формувати власну сировинну базу, на підставі залучення до холдингів сільськогосподарських підприємств, фермерів та індивідуальних господарств населення. Концентруючи в собі великий аграрний капітал, вказані структури можуть формувати власні земельні ресурси. Нестачу в сировині вони можуть одержувати від інших сільськогосподарських підприємств на контрактних умовах і обов'язково на товарно-грошовій основі. Весь цукор повинен концентруватися в їх об'єднаннях. Так можна буде сформувати в країні до 5-7 потужних центрів цукробурякового виробництва. Асоціальна управлінська структура, як головний центр, візьме на себе функції взаємовідносин з державою. На підприємстві за цих умов виникає взаємна залежність і взаємозв'язок між собою усіх сфер діяльності, що спрямована на реалізацію продукції.

1. *Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку (1990-2000) /* За ред. П.Т. Саблука, М.Я.Дем'яненка, М.Ф.Кропивка. - К.: ІАЕ УААН, 1999.-335 с.

2. *Баканов М.И., Шеремет А.Д.* Теория экономического анализа: Учебник. - 4.изд., доп. и перераб. - М.:Финансы и статистика, 1999. - 416 с.

3. *Бандур С.І.* Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посібник. - К.: КНЕУ, 2000. - 364 с.

4. *Білаш В.П.* Ринок цукру України. - К.: ІАЕ УААН, 1999. - 32 с.

5. *Борицький П.П., Дейнеко Л.В., Сичевський П.М.* Шляхи формування розвинутого ринку цукру в Україні // Стратегія економічного розвитку України: Наук.зб. - К.: КНЕУ. - 2001. - Вип.4. - С. 183-200.

6. *Валінкевич Н.В.* Організаційно-економічні проблеми бурякоцукрового виробництва (на матеріалах Житомирщини) // Вісник СДАУ. - 2001. - №1. - С. 236-239.

7. *Валінкевич Н.В.* Резерви підвищення ефективності розвитку цукрової промисловості Житомирщини // Економіка промисловості України: 36. наук, пр. - К.: РВПС НАН України, 2000. - С. 207-214.

Наукові праці національного університету харчових технологій. Спеціальний випуск №17. «Економічні науки»: статті. - К.: - НУХТ, 2005. - 222-225 с.